

Prepuščajte tega raka na našem národnem telesu v radikalno ozdravljenje gospodu načelniku šolskemu odseku občinskega odbora ljubljanskega vsaj v metropoli slovenskih dežel, se obrnemo k pretresovanju družega uzroka.

Ta se pa nahaja, pisatelji slovenski, roko na srce! pri vas samih.

Vi sicer spisujete krasne romane, novele in kar sploh žensko sercé mika, potem pa tožite, da ni vašim umotvorom dovolj čitateljic. Ali res ne veste temu uzroka?

To se vam godí zaradi tega, ker začenjate hiše graditi s streho, puščate naše male učenke čisto iz nemari. Ko te učilnici odrastejo, so za vaše umotvore za vselej izgubljene, ker med tem se jim je nemška knjiga iz šolskih knjigarnic omislila, v katerih ni bilo njihovemu duševnemu razvitku v domačem jeziku primerne tvarine. Ali mar mislite, da samo za moški spol veljá: „Česar se Janezek ni učil, tega tudi Janez ne zná?“ Pričakujete morda, da Marija zná ceniti tó, česar se Marijčki ni prikupilo?

Zavoljo tega, ako hočete nemškemu knjigotrštvu med našim krasnim spolom uspešno konkurencio delati, tak začnite pri koreniki, oskrbite nemudoma prevod omenjenej knjigi, dajte jej naslov: „Slovenska učenka“; spisujte po tem vzgledu druge; mi učitelji in učiteljice se vam pa ponudimo za brezplačne agente za razširjanje vaših umotvorov po šolskih knjigarnah, o priliki konecletnih daril in pri stariših premožnejših učenk; kajti znajte, mi imamo na tisoče čitanja zmožnih in željnih učenk, pa veliko veliko sušo za njihovo primerno duševno hrano. Urno na delo tedaj!

O nagonu.

(Spisal **Franjo Gabršek**.)

Ako ravno je človek najsovršenejše bitje na svetu, vender bi lahko rekli, da je izmej vseh skoraj najnespretnejše, ker je najdalje navezan na tujo pomoč in ker bi moral poginoti, ako bi ga ne vzeli v svoje varstvo dobrosrčni ljudje. Uzroka tej nespretnosti iščejo nekateri v tem, ker nema prirodnega nagona ali instinkta, ker ne more brez vlastne izkušnje ali brez določenega pouka razlikovati, kar mu koristi ali škoduje. Drugi uzrok človeškej nesovršenosti bi bil ta, ker nema tako močnih žiral, da bi mogel ž njimi razmisliti surove ali cele jedi, ker nema tako krepkega želodca, da bi jih mogel prebaviti, in ker si še celó vseh rastlinskih jedil ne more oskrbeti, dasi vender opica in véverica, in še celó lenivec more to storiti. Vrhú tega se navaja, da je njegova koža gola in zeló občutljiva, ter da je ničesar ne varuje slabega vremena.

Pa vse te pomanjkljivosti so većinoma le navidezne, ali pa ni človek izpostavljen večjim neprilikam kot živali? Kure imajo lepšo pernato obleko, pa kako so žalostne, kadar dežuje in kadar ne najdejo zavétja pred slabim vremenom. Gotovo občutijo mokroto ravno tako kot človek; ko pa poneha dež, traje neprijetni občut pri njih mnogo dalje kot pri nagem človeku, ker se namreč bolj počasi suše. Naopako poglejmo ptiča po leti ob velikej vročini. Ako ravno se je vzpomladí oskubel in s tem mnogo perja izgubil, vender mu je še to nadležno; da si torej vsaj nekoliko oddahne, diha skozi odprti kljun.

Pri ljudeh se o prirodnem nagonu pač ne more govoriti. Nerazumno dete ne čaka, da bi še le kdo rekel, to je dobro in užitno, ono škodljivo, marveč dene vse brez razločka v usta, bodi si leseno igračo, namazano sè strupenimi barvami, ali pa prime z ustí materina prsa, iz katerih dobiva jedilo in krepilo. A priroda mu je nekaj podarila, kar tisočkrat preseza prirodní nagon; česar zbog neovrgljivega prirodnega nagona ne storí, ali ne opusti, tega ga naučé ljubi stariši, tega se naučí vsled vzobraženosti svojih zmožnosti.

Nevzmožnost otrokova je gotovo zelo velika, pa priroda je vsadila v srce njegove matere mogočen nagib, kateri popolnem nadomestuje to otrokovo nevzmožnost. Doba mladosti, doba zapuščenosti otrokove pa nikakor ni naopaka, temveč blagoslov človeškega rodú, kajti čem dalje to osamelo stanje traje, tem daljše je tudi poučevanje in obrazovanje. Pes na pr. ne potrebuje do svoje zrelosti nič več nego jedno leto, in njega mladost traje komaj pol leta; zato pa tudi vidimo, da je njegovo življenje že dvakrat minolo, ko se je polno življenje človeško še le pričelo. In življenje odrasčenega človeka, moža, traje trikrat tako dolgo kot celo življenje kakega psa. Taka je tudi z mnogimi družimi živalimi. Konj, kateri je sè štirimi leti užé popolnem razvit, osivi užé v 25. letu, ko človek še le prav oživí. Vidimo, da človek vender le nadkriljuje živali v vsakem obziru.

Prirodni nagon je popolnem nezavestno delovanje, živalskemu bitju prirojeno; vender ni potreba, da bi si žival pri tem kaj predstavljala ali se premišljala, če ravno se nam zdi, kakor bi bilo izvrševanje vsakega posameznega dejanja po prirodnem nagonu popolnem prosto in nezavisno.

Smoter slepega, temnega prirodnega nagona je navadno ta, da bi se žival ohranila, ter da bi se jej dobro godilo. Nagon meri torej na živež in na druge potrebe, ali pa na razplodbo, in veljá v vsakem teh slučajev ali za pojedino žival ali pa za ves rod. Ti nagoni so v tesnej zvezi z ustrojstvom, in nemogoče je navésti razloge, čemu so ustvarjeni, ali ideje, po katerih se je vršila njih stvaritev.

Nagon se pa tudi ne dá vkovati v pravilo, kajti prirodni nagon, kateri žival na takov način vodi, da si ohrani vedno podobo prostosti, ako tudi le prisiljeno dela, kar dela, ta nagon se vender na tako različen način pojavlja, da so bili nekateri opazovalci skoraj prisiljeni, da so govorili o različnih prirodnih nagonih. Vender je mogoče tudi te različne nagone omejiti na nekatere glavne obzire, bodi si, da žival česa poželi in tudi doseže, kar njenej prirodi ugaja, ali pa, da se česa oprosti, da se česa ogiba, da česa odstrani, kar jej je zoprno, ali kar na kakšen koli način njeno bivanje, njen živež, njeno blagostanje ovira. Tretja vrsta tega različnega nagona se more smatrati kot takšno delovanje, ki meri na ohranjenje posameznika; četrta pa ima za smoter razširjanje rodú. Prve tri načine moremo imenovati nagon samoohranjenja, zadnjega pa spolni nagon.

Delovanje, vsled katerega si žival žejo ugasí ali lakoto potolaži, spada v prvo vrsto. Pri tem ni prirodni nagon to, da žival jé, če je lačna, ampak tó, da jé le take reči, ki so jej koristne. Krava na pašniku se pač zna ogibati strupeni mali zlatici. Ona ne vé, da je njen sok razjedljiv in da pouzročuje v njenem želodci ulesa, ona ne vé, da bode vsled tega morala poginoti, — ko bi vedela in se zaradi tega škodljivi rastlini ogibala, tedaj ne bi bil to prirodni nagon, ampak razum. A ona ne žré zlatice, in to je njen prirodni nagon. Tudi ne jé njivske preslice, ako ravno ne vé, da po njej izgubi mleko, in da tako škoduje svojemu gospodarju. V obče ne vé, da je in kaj je njenemu zdravju škodljivo, le njen prirodni nagon jej brani, da ne jé škodljivih tvarin. Ako pa se te rastline posušé in se jej kot seno pokladajo, tedaj pa jej prirodni nagon ničesar ne pravi, in more je jesti, ne da bi jej škodovale.

Jednaki nagib pravi jelenu, da mu je bežati pred nevarnimi psi, če si hoče življenje oteti; pa pravi mu tudi, da je čas počakati in svoje življenje braniti; in prej boječ jelen se hipoma izpremení v srčno, za svoje življenje se borečo žival, katera je tudi često zmagovalka.

Semkaj spada tudi nagon po svobodi. Ujeta žival, ako ravno se jej boljše godí, kot zunaj pod milim nebom, vender na vso moč skuša vzleteti iz uječe tija v milo prirodo. Lev trga šibke svoje kletke, če ravno dobode vsak dan zadosta svežega mesa in mu tudi žeje ni treba trpeti; véverica si ugloda luknjo v steno svoje nove hišice in uskoči, ako ravno se jej podajajo mandelji in orehi ter v mleku namočen kruh, vkljub

temu, da se mora pod milim nebom živiti z grenkimi želodi in sè smolnatim borovim semenom, in če ravno le vsako nedeljo kak lešnik použije.

Spolni nagon je zato važen, ker ohrani rod, a se ne omejuje samo na razplodbo, marveč obsega vse, kar je s tem v zvezi, skrb za mladiče, hranitbo in varstvo. Mati brani svoje otroke z veliko srčnostjo, pri čemer ne pazi celó svojega vlastnega življenja; bojazljiva ptica se celó človeku v bran postavi, ako jej streže po življenji, tudi se ne bojí kače, katera jej pretí s poginom. Skrb za svoje mladiče se začénja pri mnogih užé pred njihovim rojstvom. Ptice si delajo umetnalna gnezda, včasí celó jako okusno in spretno, gozdne živali si poiščéjo košatega zavetja, plezalci se udomačijo po votlinah starih dreves, hrček, jazbec in lisica si izkopljejo prebivališče v zemlji, žuželke kot na pr. bučele skerbé z največjo marljivostjo in previdnostjo za otroke, ne za svoje, ampak za tuje. Svoje mladiče v varnost spraviti skrbí celó dobrodušni pes, kar kaže s tem, da postane hud, kadar ima mlade, in mačka vzame v gobec svoje dete in ga skuša rešiti zalezovanju svojega hudobnega gospodarja.

Še jeden nagon ima večina živali, in ta nagon ima tudi človek. To je nagon po družnem življenji. Prav malo živali in skoraj le zveri žive samotno, a tudi te, kot levi in volkovi se združijo ondu, kjer se pogosto nahajajo. V pruskih gozdovih se vé, da živí volk le samotno, v polskih, galiških in ogerskih gozdih in goratih krajih pa se vedno četoma klati. Sloni živé skupaj v velikih tropah, jeleni hodijo v celih čoparih, ptice, če tudi niso selilke, se združijo ob določenem letnem času v neizmerne trume.

Ta družni nagon je človeku isto tako vlasten kot živali, in se pojavlja v mladosti najprvo kot spolni nagon, kmalu pa postane prijateljstvu močnejša vez. In v onej dóbi, ko je viharo življenje srca užé davno pónehalo, ostane vender le še družni nagon. Človek išče družabnega življenja, da bi se kratkočasil, in ničesar bolje ne pogreša, kot ravno sebi jednake družbe.

Značajna je razlika nagonov mej živalimi in ljudmi gledé tega, da zadnji morejo nagone premagati, ukrotiti, če ravno večkrat to opusté. Človek more nekatera nagnjenja ali strasti, in če so še tako silna, ukrotiti, premagati; žival pa se ukloni le takej reči, katerej se več ne more upirati. Mej časom, ko se jelen ruka ali spolno druží, napade prej bojazljiva žival človeka kakor razdražen tiger, in mej istim časom postane krotki slon tako divji in nevaren, da ga radi pod milo nebo izpusté, naj bi se ondu naskakal in natulil; ko pa mine ta čas, povrne se zopet miren v svojo uječo.

V tem stanji vzbudi se, zvlásti pri zeló krepkih bitjih, pokončevalni nagon, vsled katerega se podaje žival v najočividnejšo nevarnost, na katero nič ne pazi. Tada napada mnogo močnejše in večje živali ali pa ohladi svojo jezo nad neživimi rečmi, teptá zemljo, jo razriva, ruje drevesa ter jih daleč na okrog meče.

Sicer se tudi človek razsrdi in napravi takrat morda več neumnosti kot v navadnem stanji, a on ne pozná one živalske besnosti, katero proužročuje spolni nagon. In če ravno ga ta nagon izpodbada, da izvrši kakšno bedarijo ali smelost, vender se more obvladati in svoje poželenje ukrotiti, ako ga je le resna volja; užé to samo pa kaže, da ima mnogo prednosti pred živaljo, ne gledé na druge njegove vrline.

Na drugej strani pa se mora tudi reči, da človek stojí na mnogo nižjej stopnji od živali, namreč tedáj, če svojih nagonov noče krotiti; takrat pa dela nesramnosti, ostudnosti, pade v pregreho, storí zločinstvo. To vse pa se zgodi le zavoljo tega, ker ne posluša glasu svojega uma, kar bi vsakako mogel storiti, ako bi le hotel. Žival tega ne more, kajti ima le nagone, ne volje; in to je hotenje, katero vodi um, je uprav najlepša in najvzvišenejša predpravica človeška. Žival ne ravná nenravstveno, pač pa človek, ako posluša samo svoje nagone, ne pa tudi svojega uma.

Najlepši občuti človeški, najsvetejša njegova čustva, ljubezen do starišev, ljubezen do otrok ali do jednakočutečega bitja kakega družega spola se nahaja le pri človeku, ne pa tudi pri živali. Dokler se zdi živali potrebno, se pač pojavlja tudi pri njej nekaj jednacega, kajti mati varuje in brani svoje dete, lev prinaša hrano svoji družici in svojim mladičem, par levov ali par jelenov se tudi borí za družico, a kakor hitro ni več potrebno, poneha ta ljubezen, poneha ta skrb, poneha boj in bramba. Jelen ali pes je zadostil svojemu nagonu, on se nič več ne zmeni za košuto ali psico. Mladega psa, kateri se mora potem, ko ga mati nič več ne dojí, sam preživiti, starka grize in suje; ona ne pozná nič več svojega vlastnega otroka, in kadar se začénja spolno družiti ali goniti, tedáj jej je vse jedno, kdor jo oplodi, ali njen vlasten oče ali njen vlasten sin; tù ni volitve, tù ni ljubezni, in sin se sè svojim očetom do krvi razkolje zaradi svoje matere ter ga tudi vest ne peče, če ga do smrti ugrize, to pa zato, ker mu znaka človeka, uma, popolnem manjka.

(Konec prih.)

Prirodopisni uk v ljudskej šoli.

Učni načrti za vsakovrstne ljudske šole obsegajo za vsako stopnjo — oziroma za vsako šolsko leto — gledé prirodopisnega uka neko tvarino, katera je pa splošna, bolj teoretična nego praktična, ter se povsod strogo po njej ravnati ni mogoče, ako se hoče temu uku tudi pravi smoter ž njo doseči. Pogledimo to stvar z dejanskega stališča!

Ves uk v prirodopisi razdeljuje se v prvej vrsti v tri razne poglavitne oddelke: živalstvo, rastlinstvo in rudništvo. Vsak teh glavnih naravopisnih oddelkov obsega pa za-se še mnogo samostalnih pododdelkov. Važnost tega uka postaja od dné do dné vedno imenitnejša in nujnejša tudi za učence ljudskih šol — osobito na deželi — brez razločka. Ravno priroda je kraj, kjer ne le človek, nego tudi vse druge žive in nežive stvari vse potrebno nahajajo za svoj razvoj in obstanek; priroda je pa tudi ona knjiga, v katerej človek noč in dan ter ob vsakem letnem časi in pri vsakej priliki čudeže božje vsemogočnosti ne le čita, nego je tudi pri pravi duševni zavesti in zdravi pameti slednji trenutek z lastnimi očmi gleda in opazuje; priroda je vir, iz katerega nam mila roka božja vsega núdi in darí, česar za svoj obstanek potrebujemo: hrano, obleko, stanovanje in vse drugo potrebno.

Kdor ima za prirodopis mrzlo, hladno in neobčutno srce, ta tudi Boga in dalje svojega bližnjega, kakor tudi svojega materinega jezika, svojega národa in svoje domovine nikdar in nikoli v resnici ljubil ne bode; tak ostane vedno za vse lepo in blago neobčutljiva in mrtva gruda. Ali more kdaj tak trdež postati vreden in koristen ud družbi človeški? Ljudje, katerih čut je za božje stvarjenje in za prikazni v naravi — mrtev, zdívjajo s časom popolnoma, ter postanejo prave morilne glive na telesi družbe človeške; iz takih ljudi radi postanejo brezvestneži in sploh nepošteni ljudje, ki božjim, človeškim in prirodnim zakonom nikdar primerno ne živé, a tudi navadno vselej nenaravne smrti poginejo. Takih prežalostnih in tužnih vzgledov nam slednji dan časopisi in sodnije, ter ječe brez števila kažejo v svarilni opomin.

Prav je in potrebno, da se tudi užé ljudska šola vsestransko pečá z naravopisom. Pred vsem mora biti pa tù vsaka reč na svojem mestu, ter duševnim zmožnostim učencev in krajnim razmeram popolno primerna in lahko umljiva, da se smoter tega uka, kakor ga nam učni načrti predpisujejo, koristno doseže.

Za ta prevažni predmet treba je pa mladino pred vsem dobro pripraviti, ter jej zanj zbuhati veselje in vnémo. To se pa zgodí najložeje in najgotoveje ne samo med štirimi stenuami šolske sobe, nego temveč v naravi sami. Treba je tedaj, da marljivi in veščí